

GRAFİK TASARIMIN GÖRSEL DİLİNİN GELİŞİMİNDE POP ART VE KOLAJIN ETKİSİ

The Effect Of Pop Art And Collage On The Development Of Visual Language Of Graphic Design

Doç. Dr. Mithat YILMAZ

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Grafik Tasarımı Bölümü, Ankara/Türkiye

Arş. Gör. Hakan MAZLUM

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Grafik Tasarımı Bölümü, Ankara/Türkiye

Yüksek Lisans Öğrencisi. Bünyamin DALKIRAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Grafik Tasarımı Bölümü, Ankara/Türkiye

ÖZET

Tüm sanat alanlarına yönelik yaklaşımları değiştiren Pop Art, yarattığı özgürlük ortamı ile sanatı herkes tarafından ulaşılabilir bir meta haline getirmiştir. Pop Art'ta sıkça kullanılan kolaj tekniği ile grafik tasarımda sanatsal ifadenin sınırlarını zorlayarak görsel dilin gelişiminde katkıda bulunmuştur. Araştırmada grafik tasarımın görsel dilinin gelişiminde Pop Art akımının etkisi incelenirken kolaj tekniğinden esinlenilerek yapılan ve dönemin grafik tasarım alanında öne çıkan çalışma örneklerine yer verilmiş, biçimsel dili irdelenmiş ve görsel dil bağlamında ele alınmıştır.

Pop Art akımını doğuran nedenler araştırılırken bu sanat akımı içinde dönemin sanatsal çalışmalarında sıklıkla kolaj tekniğinin tercih edilmesinin yanı sıra grafik baskı teknikleri olan taş baskı ve özellikle serigrafi tekniğiyle eserler üretilmesinin sebebi irdelenmiştir. Bu araştırmanın amacı; Pop Art akımı ve kolaj tekniği ile yapılan eserlerin grafik tasarımın görsel dilinin gelişiminde katkısını araştırmaktır. Bu amaca bağlı olarak; Pop Art ve kolajın grafik tasarımın görsel dilinin gelişimindeki etkilerini inceleyen genel yapıya literatür tarama ve veri toplama yöntemi kapsamında ilgili başlıklar altında yapılması uygun görülmüştür. Araştırma sonucunda grafik tasarımın görsel dilinin gelişiminde Pop Art akımının felsefesinden, akımın ticari yönünden ve kolaj tekniğinden etkilenerek geliştiği bulgusuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Grafik tasarım, Pop Art, kolaj.

ABSTRACT

Pop Art has changed the approaches towards all fields of art and made art an accessible commodity with the atmosphere of freedom it creates. Contributed to the development of visual language by pushing the limits of artistic expression in graphic design with the collage technique frequently used in Pop Art. In this research, while examining the effect of Pop Art movement on the development of visual language of graphic design, the examples of works that were inspired by collage technique and which were prominent in the field of graphic design of the period were included, the formal language was examined and discussed in the context of visual language.

While investigating the causes of the Pop Art movement, the reason of producing collage technique and graphic printing techniques, especially stone screen printing techniques and especially serigraphy techniques, were examined in this artistic movement. The purpose of this research; The aim of this course is to investigate the contribution of pop art and collage techniques to the development of the visual language of graphic design. Depending on this purpose; Due to the general structure of Pop Art and collage, which examines the effects of graphic design on the development of visual language, it was considered appropriate to make the findings under the relevant headings within the scope of literature search and data collection method. As a result of the research, it was found that the development of graphic design visual language was influenced by the philosophy of Pop Art movement, its commercial aspect and collage technique.

Keywords: Graphic design, Pop Art, collage.

1. GİRİŞ

Savaşların, politik olayların ve teknolojik gelişmelerin getirdiği yeni dünya düzenine karşı oluşan kitle hareketleri, gruplaşmalar önem kazanmaya başlamış ve bunun sonucu olarak günlük hayatta ani ve büyük değişimler ortaya çıkmıştır. Daha iyi yaşam şartları arayışı farklı fikirlerin, düşüncelerin, akım ve hareketlerin oluşmasına olanak tanımıştır. Büyük değişimlerle karşı karşıya kalan insanlar duygularını günlük hayatta olduğu gibi sanata ve sanatsal yaşamlarına da yansıtılmışlardır. Toplumun bir parçası konumundaki sanatçılar I. Dünya Savaşının doğurduğu koşullara tepki göstermiş kendinden önceki sanat akımlarının işlevini yerine getirmediğinden dolayı onları yok saymışlardır. Öte yandan II. Dünya Savaşının ardından Avrupa'daki yıkım ise sanatçıları Amerika ve İngiltere'ye göçe zorlamış bu ülkelerde sanat açısından yeni fırsatların doğmasını sağlamıştır.

Özellikle II. Dünya Savaşı ve 1960 sonrası Amerika ile İngiltere odaklı olmak üzere ortaya çıkan yeni bir sanatsal akım olarak karşımıza çıkan Pop Art, sanatı herkes tarafından ulaşılabilir bir meta haline getirmiştir. Geleneksel sanatta, sanatın belli bir kesime, üst tabakaya ait olması savunulurken; Pop Art'ta geleneksel mantığın aksine halkla ve gündelik yaşamla sanatın iç-içe olması hedeflenmiş ve arzu edilmiştir. Richard Hamilton, Tony del, Reyner Banham, Alison Smithson, Eduardo Paolozzi, John Mc Hale, Renzio ve Peter Frank Cordell gibi akımın öncü sanatçılarının yer aldığı Pop Art alanını genişleterek popüler kültürü konu edinen sanatı da ifade etmek için kullanılmıştır (Bozkurt 2014: 88).

Pop Art, özellikle Amerika'da seri üretim ve hızlı tüketim sonucunda oluşan tüketim kültürünün ihtiyaçlarına cevap verme adına görsel dil olarak ortaya çıkmış ve geleneksel sanatın hegemonyasını ortadan kaldırmıştır. Sanatı her şeye ve her materyale açık hale getiren kolaj tekniğinden faydalanmışlardır. Öte yandan Pop Art sanatçıları seri üretime önem vermeleriyle birlikte litografi ve özellikle serigrafie baskı tekniklerine yönelmiş, maliyeti düşük basım teknikleriyle sanatsal eserler üretmişlerdir. Sanayi Devrimi ile gelişen üretim kapasitesi, tüketici alışkanlıklarının değişmesine ürün ve hizmetlerin hızlı tüketilmesine neden olmuştur. Artan bu mal ve hizmet arzları sebebi ile rekabet gündeme gelmiş, buna bağlı olarak ürünleri topluma duyurmak ve rakiplerinden öne çıkarmak için birtakım faaliyetlere gereksinim duyulmaya başlanmıştır (Çeken, Ersan ve Tuğrul, 2018, s.123). Bu çalışmada Pop Art'ta ticari kaygılar ve reklamcılık (tanıtım grafiği) faaliyetlerinin gerekliliğinin aslında grafik tasarımın görsel dilini de geliştirdiğini vurgulamaya çalışılmıştır.

Araştırmanın başlangıç evresinde yapılan literatür taraması sonucunda grafik tasarım ile Pop Art'ı konu olarak ele alan bazı çalışmalara rastlanılmıştır. Bu çalışmalarda başlıca Pop Art'ın doğuşu, Pop Art'ın güzellik anlayışı, Pop Art'ın sanatçıları ve teknik özelliklerinden bahsedilmiştir.

Literatür taraması sonucunda grafik tasarım ile Pop Art'ı konu olarak ele alan çalışmalarda; Kaygusuz, (2007) "Pop Sanatın Günümüz Basılı Reklamları ve Öğrenci Tasarımlarına Etkisi" başlıklı çalışmada Pop Art'ın basılı reklamlarında ve grafik eğitimi alan öğrencilerin yaptıkları reklam tasarımlarını etkisi var mıdır? hipotezi kurularak araştırma yapmış ve "öğrencilerin ve öğrenci tasarımlarının pop sanattan etkilenildiği" sonucuna varılmıştır. Soğuksu (2015) tarafından "Pop Art'ın Grafik Tasarım Üzerindeki Etkisi" ile ilgili tez çalışması Pop Art'ın gelişimi ve sonrası, Pop Artın güzellik anlayışı, Pop Art'ın başlıca sanatçıları, teknik özellikleri ve eserleri incelenmiştir. Türkiye'de Pop Art yönelimlerinden bahsedilmiş; "Türkiye'de ekonomik, sosyal ve kültürel koşulların elverişsiz olması sebebiyle Türk resim sanatında ve grafik tasarımda Pop Art çok etkili olmamıştır. Yine de bu dönemde, Burhan Doğançay, Altan Gürman ve Özdemir Altan gibi sanatçıların Pop Art'tan esinlendikleri" ve "günümüz Türk sanatçılarının eserlerinde esin kaynağı" olduğu bulgusuna varılmıştır. Bu tez çalışmasında genel itibarı ile reklam sektöründe grafik tasarımın ticari gelişimi üzerinde durulmuştur. Pop Art üzerine yapılan diğer çalışmalarda ise farklı sanat alanlarında yani Pop Art'ın Moda Tasarımı, Seramik Sanatı ve Resim Sanatı üzerine konular işlenmiştir.

2. GRAFİK TASARIM, POP ART VE KOLAJ

2.1. Grafik Tasarım ve Tanımı

"Grafik tasarım: bir ürünü tanıtmak, reklamını yapmak ve halka bu reklamı en etkili bir şekilde iletmek için oluşturulmuştur. Diyebiliriz ki grafik tasarım bir iletişim aracıdır. Bu kapsamda grafik tasarım görsel bir iletişim olarak tanımlanabilir" (Becer, 2005). Grafik tasarım, iletişimi sağlamak veya sadece iletmek amacıyla ürün, hizmet, bilgi, yayın, eğitim, ticari, sosyal vb. konuların basılı yüzeylerde veya dijital ekranlarda organize edilip tasarlanmasını içeren yaratıcı bir süreçtir.

Buradaki tanımlarda her ne kadar grafik tasarımın sadece ticari ve reklam yönüne vurgu yapılmış olsa da grafik tasarımın (Grafik Sanatlar) bir sanat dalı olduğu unutulmamalıdır. Grafik tasarımın konusu oldukça geniştir. Aynı zamanda çağın getirdiği yeniliklerle beraber kendini sürekli yenilemekte ve geliştirmektedir. Ticari sosyal ve sanatsal alanda oldukça fazla etkiye sahiptir. İnsanoğlu yaşamı boyunca grafik tasarımla karşı karşıyadır. İletişimin olduğu her yerde grafik tasarımda vardır. Kimi zaman kullandığımız ürünlerde kimi zaman ise bir düşüncenin sanatsal bir dille anlatılması olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tarih boyunca teknoloji, iletişim ve sanat birbirine bağlı olarak gelişimini sürdürmüştür. Fakat teknoloji, iletişim ve sanat alanlarındaki çoğu büyük gelişmelerin sanat akımları ve Sanayi Devrimi ile geldiği söylenebilir. Sanatçıların özgür bir şekilde duygu ve düşüncelerini aktarmasında deneysel yaklaşımlarla yeni üslup ve teknikleri keşfetmesine olanak sağlayan sanat akımları günümüz sanat anlayışının oluşmasına katkı sağlamıştır. Bununla beraber Sanayi Devrimi ile birlikte makinelerin gelişerek üretimin hız kazanması, üretilen ürünlere talep oluşturabilmek için üreticilerle tüketicinin arasında bir bağ kurulmasının gerekli hale gelmesi görsel sanatlar alanında gelişmelerin hız kazanmasını sağlamıştır. Üretimin giderek sistemleşmesiyle üretilen ürünlerin pazarlanması ve reklam ihtiyacı görsel iletişim tekniklerini ve grafik tasarımın görsel dilini etkilemiş, bu alanlara yenilikler getirmiş ve geliştirmiştir. 1900'lerin başlarında "poster sanatçısı" gibi bireye vurgu yapan isimler, grafik tasarımcı ya da görsel iletişim tasarımcısı gibi bir uzmanlık alanını belirleyen küresel kavramlara bürünmüştür. Twemlow (2006)'a göre, "*Artık grafik tasarımcıları küresel bir ekonominin içinde çalışmaktadır. Küreselleşme; yeni pazarlar ortaya çıkardıkça, tasarımcıların çoğunun zamana öncü olmaları ve bir markayı veya ürünü yeni kültürlerle uyarlamaları gerekmektedir*". Bu durum, bir mesleğe isim vermekten öte kültürel üretim ve zamana ayak uyduran hayal gücünün aktarılması ve imgeler yoluyla ifade edilme sanatına dönüşmüştür (Erdem 2017: 11).

Çağımızda grafik tasarımın boyutu iletişim alanında, insanoğlunun yaratıcılığının hegemonyası altında ve hızla gelişen teknolojik olanakların sunduğu imkanlarla, sanatı geniş toplumlara ileten en önemli iletişim haline dönüşmüştür. Bu nedenle grafik tasarımı; bilim ve teknolojideki ilerlemelerle eş zamanlı olarak toplumsal süreçte, insanlar arası iletişime olanak sağlayan etkisini her yönde hissettiren bir sanat alanıdır.

Bu sanat alanının XX. Yüzyıl sonlarına doğru dünyayı etkisi altına alan, tüketim temelli bir toplum oluşturan ve pazarlamayı ön plana çıkaran kapitalizm etkisiyle grafik tasarımın tüketiciyi ikna etme adına kullanıldığı görülmektedir.

2.2. Pop Art ve Kolaj

I. ve II. Dünya Savaşlarının yaşandığı XX. Yüzyıl'da yaşanan tüm olaylar sanatı ve sanatçıyı da derinden etkilemiş ve birçok sanat akımının doğuşunu tetiklemiştir. Bu akımların tümü Modern Sanat Akımları olarak isimlendirilmektedir. Özellikle II. Dünya Savaşının ardından oluşan büyük ve köklü değişimlerin bir sonucu olarak gelişen Pop Art, Modern Sanat Akımları arasında en sıra dışı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Pop Art, aynı dönemlerde oluşan ve asla örgütlü bir yapı olmayan Neo Dada ile benzer özellikler barındırmaktadır. Neo Dada özellikle Amerika’da, Marcel Duchamp’ın çalışmalarına duyulan ilgi ve Dada’nın “ne olsa gider” tutumuyla sanat geleneklerini protesto ederken sanat olmayan malzemeleri sahiplenerek, sanat ile teknoloji arasındaki işbirliğini savunmuştur. Nitekim Pop Art’ın sanki reklam sektörünün bir parçası olduğu imajı ile Dada’nın Hazır Nesne’si arasında bir benzerlik olduğu ileri sürülerek Pop Sanat, Neo-Dada kapsamında gösterilen sanat akımlarından biri olarak tarif edilmiştir (Antmen, 2009: 175). Robert Rauschenberg’ın birleştirerek 1954–64 yılları arasında yaptığı eserleri resim, asamblaj ve kolaj tekniklerini tanımlamak için kullandığı bir terim olan Combine ile adlandırmıştır. Sanatçının günlük yaşamdaki hazır nesnelere ve atık malzemelerin kullanımları ile oluşturduğu çalışmasını soyut dışavurumcu fırça darbeleriyle tamamlanmıştır (Aktan, 2018:317).

Görsel 1: Robert Rauschenberg Kanyon,1959, Combine (birleşik resim).

Soyut Ekspresyonizmin rutinleşen anlayışına karşı doğmuş bir sanat akımı olan Pop Art yapıtlarında çoğunlukla kolaj tekniğinden faydalandığı için Dadaizm’in mirasçısı olarak da görülse de Dada sanatçılarının kolaj, hazır nesne gibi tekniklerle oluşturduğu kompozisyonlar; alay, absürt, ironi ve eleştiri değerlerini taşıırken, Pop Art’ın kolaj, hazır nesne ve serigrafî gibi tekniklerle oluşturduğu kompozisyonlar herhangi bir değer taşımamakta, popüler kültür imajlarını olduğu gibi yeniden kullanmaktadır (Aktan, 2018: 316-320).

Sanat alanlarına yönelik yaklaşımları tümü ile değiştiren Pop Art, XX. Yüzyılın ikinci yarısında İngiltere’de ve Amerika’da hemen hemen aynı dönemlerde ve birbirlerine paralel olarak ortaya çıkmıştır. Pop Art geleneksel sanatın soyut anlatımından ziyade toplum için ve yine toplumun yaşamının içerisinde yer alan ve günlük kullanılan yaşam malzemelerini kullanarak toplumu da eserlerine dahil eden, toplumla sanatın bütünleşmesi ile ortaya çıkan bir sanat akımıdır. Başka bir deyişle, Pop Art, popüler kültür ve tüketim kültüründen yararlanarak ürettikleri eserlerle soyut dışavurumculuğa karşı bir görüş olarak ortaya çıkmıştır (Soğuksu, 2015: 76).

Bu hareketin temelleri 1956'da Bağımsız Grup'un Londra'da bulunan Whitechapel Gallery'de günlük yaşam teması ve This is Tomorrow (İşte Yarın) adıyla açılan sergi ile atılmıştır (Hodge, 2013: 169). Richard Hamilton'ın bu sergi için yapmış olduğu "Günümüz Evlerini Bu Kadar Farklı Ve Bu Kadar Cazip Hale Getiren Şey Nedir?" (Just What Is it That Makes Today's Homes So Different So Appealing?) konulu kolaj çalışması (Görsel 2) ilk Pop Art yapıtı olarak sayılmaktadır ve Pop Art İngiltere'de bu sergiyle ortaya çıkmıştır (Soğuksu, 2015: 12).

Görsel 2: Richard Hamilton "Bugün evlerimizi böylesine farklı ve çekici kılan nedir", Kolaj çalışması, 1956, Özel Koleksiyon.

Richard Hamilton'un popüler materyallerden oluşturduğu bu kolaj düzenlemesinin üzerinde durulduğu zaman (Görsel 2), toplumun tüketim alışkanlıklarını ön plana çıkartarak "İdeal bir yaşam nasıl olmalıdır" düşüncesini de insanlara hatırlatmaktadır. Bu kolaj düzenlemesinde görülen kaslı bedeni ve elinde "pop" yazılı ve dikkat uyandıran genç bir erkek ve rahat bir şekilde oturan yarı çıplak kadın figürü görülmektedir. Resmin kurgusunda öne çıkartılan figürler, popüler kültür insanının beden görüntüsünün ve yaşam tarzının sanki böyle olması zorunluymuş mesajı iletmeleri pop yaşantısının istenen mesajını topluma ulaştırmasını kapsamaktadır (Öztütüncü, 2017: 341-351). Hamilton'un bu kolaj düzenlemesinde (Görsel 1) kullanılan renkler Modern Sanat Akımları ile aynı ruhu yansıttığı, sanat dışı objelerle mirasçısı olarak görülen Dadaizm'den farklılaştığı söylenebilir. Ayrıca bu döneme ait birçok eser modernleşme sürecinde üretim ve tüketim sirkülasyonuna atıfta bulunarak mesajlar verdiği de söylenebilir.

Pop Art'ın İngiltere'de ortaya çıkmasını sağlayan Bağımsız Grup Sanatçıları sanatla günlük yaşamın iç-içe olması gerektiğini arzu ederlerken, böyle bir değişimin ancak reklamlar, söylemler ve günlük hayatta bilinen imgelerin kullanımıyla oluşabileceğinin düşüncesindeydiler. Richard Hamilton, Renzio Peter, Alison Smithson, John Mc Hale, Frank Cordell, Tony Del, Eduardo Paolozzi ve Reyner Banham gibi sanatçıların yanı sıra İngiliz eleştirmen Lawrence Alloway de Bağımsızlar Topluluğu'nun etkinliklerinde yer almıştır. Fakat Pop Art sözcüğünü ilk olarak İngiliz eleştirmen Lawrence Alloway'ın 1958 senesinde Architectural Design dergisinde yayınlanan "Sanatlar ve Kitle İletişim" isimli yazısında popüler kültür ve günlük kullanılan tüketim nesnelere ait imgelerden yararlanarak ürettikleri sanat yapıtlarını açıklamak için kullanmıştır (Bozkurt, 2014: 88). Anlam itibarıyla Pop Art, İngilizce "popüler" cümlesinden meydana gelmiş ve toplumun beğenisine atfen anlam içeriği taşımaktadır. Pop Art akımı modern ve geleneksel

sanattan düşünce itibariyle içerik ve ifade ile meşgul olmamış, özellikle modern sanatın "sanat, sanat içindir" düşüncesinden ayrı olarak, gündelik hayattaki değersiz, her materyali, herhangi bir kaygı gütmeden Pop Art'ın ilgi alanına girmiştir. Bu düşünceyle günlük kullanılan değersiz malzemeler bu akımın materyallerini oluşturmuştur (Kazaklı, 2012: 64).

Toplumdan hareketle doğan ve bu anlamda Soyut Dışavurumculuk ile farklılıklar gösteren Pop Art, geleneksel sanatın yorumu ihtiyaç duyan anlayışından farklı olarak, toplumun geneline hitap eden önemsiz materyaller, televizyon reklamları, fotoğraf, billboard ve afiş gibi çoğunlukla kitle iletişim araçlarından alınmış malzemeler oluşturmaktadır. Bunula birlikte, Pop Art'ta, Soyut Dışavurumculuktan farklı olarak somut öğeleri, nesnelere ve materyalleri kullanmaktadır.

Pop Art sanat yapıtlarında sıkça kullanılan ve geleneksel sanatın soyut anlamından sıyrılıp yeni bir üslup ve söylem ile ortaya çıkan kolaj tekniği ise Kübizm ve Dada hareketinin akabinde, farklı bir içerikle sanatta yerini almıştır. Kelime anlamı itibariyle kesmek, yapıştırmak anlamıyla dilimize yerleşmiş olan kolaj, her tür basılı nesneyi bir düzlem üzerine yerleştirme işlemidir. Anlam itibariyle ise kolaj, birbirinden farklı nesnelere bir arada kullanılarak bir ürün ortaya çıkarma yöntemidir ve nesnelere aralarındaki farklılıkların itici gelmemesi ve toplum tarafından benimsenmesidir. Kolaj tekniğinin önemi ise geleneksel sanatın hegemonyasını ortadan kaldırması, sanatı her şeye ve her materyale açık hale getirmesidir. Her türlü nesne ve tekniğin kullanılması, sanatın gelişimini en fazla etkilemiş etkidir (Öztütüncü, 2017: 346).

2.3. Pop Art'ın Ortaya Çıkış Sebepleri

Avrupa'da II. Dünya Savaşı ile oluşan kaos ortamı, yıkım ve bu etmenlerin sebep olduğu baskılar yüzünden birçok insanın dolayısıyla da sanatçıların göç etmesine neden olmuştur. Savaş sonrası oluşan güvensizlik ortamı ve savaştan dolayı güç kaybeden Avrupa'nın özellikle sanat ve sanatçı açısından yaşanabilirliğin ortadan kalkmasını beraberinde getirmiştir. Avrupa'daki bu gerilemeye karşı bir güç odağı olarak Amerika'da sahne almaya başlamıştır. Savaş sonrası yaşanan olayların sonucu olarak Avrupa'da sanat merkezi olarak bilinen Paris sanat alanındaki ağırlığını yitirmiş, savaş Avrupa'yı yaralamışken Amerika ise her alanda güçlenmiştir.

Sanayi ve teknolojik alandaki hızlı gelişmeler Amerika'yı yaşanılabilir bir ülke konumuna yükseltmiş ve savaş sonrası kapılarını Avrupalı sanatçılara açmıştır. Amerika artık sanat merkezi olarak anılmaya başlanmıştır. Bu kazanımlardan biri olarak da pek çok sanatçı ve aydın baskıların etkisiyle daha iyi yaşam koşulunun olduğu Amerika'ya göç etmişlerdir. Böylece Amerika'ya yerleşen sanatçılar sanat üretimi yapmaya, bilgilerini aktarmaya ve açtıkları sergilerle yapıtlarını topluma ulaştırmaya çaba sarf etmişler ve dahası sanatlarını icra edebilecekleri yeni bir yaşam alanı bulmuşlardır. Öte yandan II. Dünya Savaşının sonrasında Amerika'da ekonomik büyümenin etkisi ve zaman içerisinde artan gelir düzeyi, bireyleri sınırı olmayan ve tüketim kültürüne endeksli bir yaşam biçimini benimsemeye yönlendirmiştir.

II. Dünya Savaşının ardından Pop Art akımının ortaya çıkarak gelişim göstermesi, savaş sonrası toplum psikolojisi düşünüldüğünde başlı başına bir ironi olduğu ayrıca toplumun bu psikolojide üretimi ve ticareti düşünmesi ise başlı başına bir istikrarlı davranış olduğu gözlemlenmektedir. Bireyci özgürlük alanının zorlanması sanatın başka bir yöne evrilmesine neden olmuştur. Üretim süreci ile beraber toplumda oluşan ekonomik rahatlık, Amerikan toplumunun kültürel olgulardan daha çok yararlanmasını sağlamış ve sanatın günlük yaşamın bir parçası olmasına yardımcı olmuştur. Endüstrileşme sonucu oluşan büyük kent yaşamının gereksinimleri, kısa ömürlü ve kullanıldıktan sonra atılan tüketim materyallerinin üretimini zorunlu hale getirmiştir. Bu yönüyle sanayileşme sürecini tamamlayan Amerikan toplumunun tüketici özelliği sanatına da yansımış, kalıcı olmak amacında olmayan ve sürekli değişim taşıyan eserler üretilmeye yönelmiştir (Gençaydın, 1984: 11).

Kendi gücünün farkında olan Amerika, özelde New York'u, genelde tüm Amerika'yı modern sanatı sahiplenen, kendi kendine yeten bir kültür merkezi yapma çabasına girişmiştir. Yeni bir başlangıç için Amerika'ya göç edip burada büyüyen ve kendini Amerikalı addetmekle birlikte Avrupalı köklerinin de bilincinde olan sanatçılar, bu değişimlerin en çok farkına varan kişilerdir. Bütün gelişmeler ve oluşumlar Amerika'nın benzersiz bir yoğunluk kazanan sanat alanını desteklemiştir (Hodge, 2013: 183). Sanatın tekrardan kendine bir ortam oluşturması yeni sanatsal hareketlenmeleri de doğurmuş, özellikle savaş sonrası dönemde gençlerin geleneksel sanata karşı ve kurulu düzene cephe alması onları yeni düşünce arayışlarına itmiştir.

3. BULGULAR VE YORUMLAR

3.1. Grafik Tasarımın Görsel Dilinin Gelişiminde Pop Art ve Kolajın Etkisi

Pop Art, II. Dünya Savaşı sonrası Amerika'nın ve İngiltere'nin artan refahının sonucu olarak tüketim odaklı ortaya çıkan bir harekettir. Pop Art, çizgi roman, reklam ve ortalama insanın erişebileceği gündelik nesnelere gibi popüler kültürde bulunan temalara odaklanmasıyla oluşan bir sanat akımıdır (Schenker, 13.11.2018).

Pop Art akımı geleneksel sanat anlayışına karşı durmuş ve sanatın farklı bir yöne evrilmesine sebep olmuştur. Tüketim hevesi, farklı düşünceler ve Pop Art'ın ticari yönün olması sanatçıları heyecan verici ve etkileyici işler arayışına yönlendirmiştir. Bu arayışlara kolaj tekniği ve mantığı gibi bir araya getirilen malzemeler sadece hazır malzeme açısından yenilik getirmekle kalmamış, sanat anlayışını da etkilemiştir. Pop Art yapıtlarında işlenen konular o dönemin yaşam tarzını yaşanmışlıkları hakkında bilgi vermektedir. Pop Art tamamen "Batı" yaşantısı üzerine kurulmuş ve Amerika odaklı bir gelişmedir. Sonuçta Batı toplumu, Amerikan etkisinde kalmıştır (Korkmaz, 2017: 53).

Pop Art, halk kültürünü etkisi altına alan teknolojik gelişmelerin karşısında modern bireyin gündelik yaşantısını kendisine malzeme olarak seçmiştir. Pop Art sanatçıları elit sanata karşı mücadele vermişler, sanatın sadece zor ulaşılabilir bir zümreye ait olma düşüncesini yıkmışlar ve sanatı hayata dahil edip halkla sanatı bütünleştirmişlerdir (Germaner, 2003: 9).

Amerika'da 1960'lı yılların sanat yapıtlarında özellikle grafik tasarımı alanında serigrafi ve litografi tekniklerinin tüketim kültürüne özgü yönleri ile uluslararası sanat topluluğuna liderlik yaptığı görülmektedir. Gilbert Johns, Sam Francis, Rosengquist, C. Oldenburg, J. Johns, F. Stella, R. Rauschenberg, E. Warhol, R. Linchstein gibi Pop Art döneminde ismini duyurmuş sanatçılar üniversitelerde baskı atölyeleri kurarak özgün baskıyı görünür bir sanat kolu olarak genele yaymak için çaba göstermişler, canlı renkleri ve fotografik görüntüleri çalışmalarına aktarabilmek için serigrafi baskı tekniğinden faydalanmışlardır. Aynı zamanda seri çoğaltıma uygun litografiyi de sıklıkla (taş baskı) kullanmışlardır. Sanat koleksiyonerleri, büyük firmalar vb. kurumlar ve kuruluşlar tarafından baskı resme ilgi gösterip destek olunmuşlardır. Çoğu sanatçı baskı resme ilgi göstermiş toplumlara ulaşabilmek için baskı resmin olanaklarından faydalanmışlardır (Kıran, 2016: 54-77). Bu olanaklar sayesinde sanatçılar gündelik yaşamda kullanılan malzemeleri iki boyutlu yüzeylere aktarmışlardır. Bu malzemeler arasında Coca Cola şişeleri, salça, konserve veya hazır çorba kutuları gibi yiyecek malzemeleri, sigara paketleri vb. ürünler yer almaktadır. Ayrıca reklam afişleri, çizgi romanlar, filmler ve Marilyn Monroe başta olmak üzere Hollywood yıldızları da Pop Art sanatçılarının esin kaynağı olmuştur. Pop Art Sanatçıları kolaj ve baskı tekniklerini kullanarak yeni bir estetik duyarlılık getirmişler özellikle serigrafi baskı tekniğine yönelmiş, kolaj mantığıyla çalışmalar yapıp çoğaltmış ve tüketmeye hevesli olan toplumun taleplerini karşılayabilmek için yoğun bir çaba içine girmişlerdir (Antmen, 2009: 162).

Pop Art akımına damgasını vuran isim Andy Warhol, fotoğraflık görüntüleri tuval yüzeyine olduğu gibi uygulayıp, çalışmanın üzerinde değişiklikler yapması ve ipek baskı tekniği ile çoğaltması, uyguladığı sanatın içeriğini göstermektedir (*Görsel 3*). El pratiğini, yetenek ve ifadeyi bir anlamda geri planda bırakan baskı yöntemlerini tercih etmesinin nedenini şu şekilde ifade etme gereği duymuştur: "Resimlerimi neden böyle yapıyorum?" Çünkü bir makine olmak istiyorum: Ne yaparsam yapayım, aslında bir makine gibiyim. Herkes aynı olsaydı ne güzel olurdu." (Yüret, 2013: 19).

Görsel 3: Andy Warhol, "Marilynler", tuval üzerine ipek baskı (serigraf) ve akrilik

Warhol'un kullandığı baskı resim yöntemi (*Görsel 3*) fotoğraflık imgeleri bir araya getiren uygulaması, sanatçının içinden geldiği reklamcılık sektörüne ait bir anlatım biçimini yansıtmaktadır. Sanatçının Pop Art döneminde ürettiği bu çalışmalarla, popüler kültür ve Amerika da yaşayan halkın kültürüne bir karşı duruş değil, adeta pop sanatın hegemonyasını desteklemiştir (Cançat, 2016: 31-32). Warhol'un kendinden önceki sanat yapıtlarından farklı olarak kullandığı negatif renkler ve tasarım yüzeyini dolduran kompozisyonlar ve kullandığı teknikler sanatçının grafik tasarımın görsel dilini gelişmesinde etkin bir rol üstlenmesini sağlamıştır.

Andy Warhol'un çalışmalarındaki renkler dönemin veya önceki dönemin sanatçıların eserlerindeki renk kullanımlarına göre daha parlak, canlıdır. Sarı, kırmızı, turuncu, pembe renkler parlak ve diğer renklerle az karıştırılmış durumlarıyla öne çıkmaktadır (*Görsel 3*).

Görsel 4: Roy Lichtenstein, tuval üzerine yağlı boya ve serigraf, 1965, (Ludwig, Köln, Almanya Müzesi)

Andy Warhol dışında; Richard Hamilton'ın kolajları, Roy Lichtenstein'in (*Görsel 3*) noktacı tekniği ve ürettiği grafiksel çalışmaları, Robert İndiana'nın kumarhaneleri ve trafik tabelalarını kendine konu olarak seçmesi (*Görsel 5*) ve Tom Wesselmann resimlerinde boyutlanan nesnelere (*Görsel 6*) isimlerinden çokça söz ettirmeyi başarmışlar.

Görsel 5: Robert İndiana, 1962 tuval üzeri yağlıboya, serigrafik baskı tekniği.

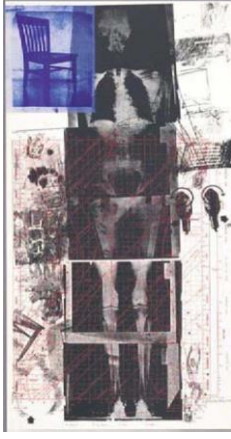
Görsel 6: Tom Wesselmann, tuval üzerine yağlı boya ve kolaj tekniği, 2 bölüme ayırıştır.

Pop Art'ın önemli temsilcilerinden Roy Lichtenstein, popüler reklam ve çizgi roman öğelerini eserlerinde kullanarak ün kazanmıştır. Çizgi romanlardan seçtiği bir kareyi büyüten sanatçı, güncel ve popüler olay kahramanlarını büyük bir yalınlıkla ve özgün tekniğiyle yeniden oluşturmuştur. Lichtenstein gibi Amerikan Pop Art sanatçıların bir kısmı reklam tasarımcısı kimliği ile de yer edinmelerinden dolayı günümüzde bilinen anlamıyla grafik tasarım alanının öncü uygulayıcıları sayılmaktadır (Gayret, 2017: 63-82).

Lichtenstein çalışmalarında, basılı yayınlardaki çizgi roman karelerini kendi üslubuna göre yorumlayıp kullanırken, Andy Warhol gündelik yaşamın sıradan ve bilindik nesnelere ve toplumda ikonlaşmış sanatçı portrelerini reklamcı kimliğiyle farklı şekillerde yorumlayarak ön plana çıkmıştır.

Robert Rauschenberg'in (*Görsel 7, 8*) grafik baskı tekniğiyle ürettiği kolaj çalışmaları ve yine (*Görsel 9*) baskı tekniklerinden litografiyle ürettiği "Sky Garden" adlı çalışma, Wolf Wostelin'in fotoğraf kullandığı "Bayan Amerika" isimli kolaj, serigrafik baskı çalışması (*Görsel 10*), Victor Moscoso'nun fotolitografi yöntemiyle Amerika'da bahar ayınları için tasarladığı resimsel ve tipografik afişleri (*Görsel 11, 12*), Martin Sharp'ın Londra firması Big O için yapmış olduğu kolaj, folyo poster çalışması (*Görsel 13*), Mimi Rotella'nın kolaj tekniğiyle yaptığı afiş çalışması (*Görsel 14*), Bonnie Maclean'in rock şovlarının mekanı olan Fillmore Auditorium için tasarladığı konser afişi (*Görsel 15*), Jasper Johns'un (*Görsel 16*) litografi baskıyla yaptığı tipografik çalışmaların yanı sıra birçok sanatçının da Pop Art'ın sıra dışı içeriği ve tekniği ile üretmiş oldukları eserleri bulunmaktadır.

Rauschenberg'in kendi bedeninin röntgeni, gökyüzü çizim haritalarını ve mekanik imgeleri harmanlayarak litografi ve serigrafik baskı teknikleri ile ürettiği "Booster" adlı kolaj çalışması (*Görsel 7*) Amerika'da Pop Art döneminde, grafik baskı atölyelerinin birbirleri ile teknolojik anlamda giriştikleri rekabeti gözler önüne sermektedir (Yavaşca 2017: 82).

Görsel 7: Robert Rauschenberg, Booster, 1967. kolaj çalışması, serigrafi baskı tekniği.

Görsel 8: Robert Rauschenberg, Stop, 149 x 103 cm. 1963, tuval üzerine serigrafi ve yağlıboya.

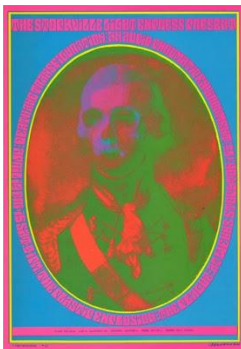
Görsel 9: Robert Rauschenberg, Stoned Moon Series: Sky Garden, (Taşlı Ay serisinden), 1969, renkli litografi ve serigrafi baskı.

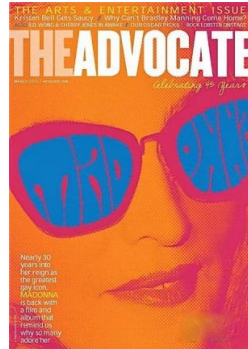
Görsel 10: Wolf Wostel, "Bayan Amerika", kolaj, fotoğraf, serigrafi, Museum Ludwig, Cologne, 1968.

Teknolojik gelişmenin baskı resim sanatına yansımaları, birden çok baskı tekniğinin aynı eserde uygulanmasına imkan tanımıştır (Görsel 7, 8). Litografi ve serigrafi tekniklerini aynı baskı yüzeyinde bir araya getiren "Taşlı Ay Serisi" (Görsel 9), (Stoned Moon Series-1969) insanın aya ilk inişini gözlemleyen Rauschenberg'in, o anki durumu görüp sanatına çağdaş bir yaklaşımla aktararak kullanmıştır (Keskin, 2011: 111-114).

Pop Art sanatçıları sanatsal çalışmalarında materyal olarak fotoğraftan da yararlanmışlar, serigrafi baskı tekniği ile basıp çoğalttıkları eserleri ile mesajlarını topluma iletmişlerdir. Günlük hayatta reklam sektöründe kullanılan materyaller sanatçıların vasıtasıyla sanat eserine dönüşmüştür. Sanatçıların yapıtlarını oluştururken, kolaj tekniği kullanarak çalışmalarında farklılık yaratmışlardır. Basılı yayınlardan aldıkları farklı materyalleri görsel bütünlük içinde birbirleriyle buluşturarak sanatsal bir eser statüsü kazandırmışlardır (Gayret, 2017: 63-82).

Görsel 11: Victor Moscoso, "Baharın Ritimleri" TheCloud, Neon Rose dizisi renkli fotolitografi posteri, 1 Nisan 1967.

Görsel 12: Victor Moscoso, neon serilerinden bazı örnekler

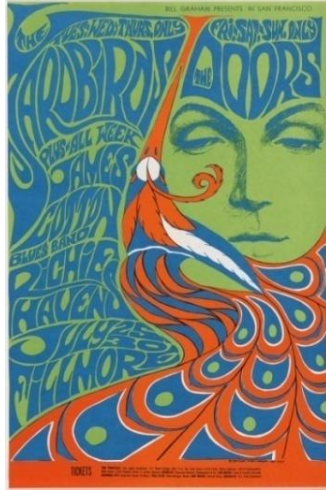

Görsel 13: Martin Sharp , "Max Birdman Ernst Big O" Posteri kolaj, folyo 1967.

Görsel 14: Mimi Rotella, Coca Cola, 1961 1962, kolaj, poster afiş örneği.

Avustralyalı sanatçı Martin Sharp, Londra firması Big O için 1967 yılında yapmış olduğu kolaj folyo poster çalışması ve 1963-1971 yılları arasında OZ dergisinin Avustralya ve Londra yayınlarındaki çalışmaları ile ismini duyurmuştur (<http://ritesofspring1967.blogspot.com>).

Görsel 15: Bonnie Maclean'ın efsanevi rock ve R&B şovlarının mekanı Fillmore Auditorium için tasarladığı konser afişi 1967.

Görsel 16: Jasper Johns, , 1960 -1963, litografi

Victor Mascoso ve Maclean gibi dönemin diğer sanatçıları ise parlak ve kontrast renkleri kullanarak optik illüzyonlar denemişlerdir. Birçok afişte Art Nouveau akımından da alınan ilhamla süslemeli ve neredeyse tipografiyi soyut hale dönüştürerek görsel bir dil yaratmaları, sanatçıların tüketim toplumunun taleplerini karşılayabilmek için baskı tekniklerine yönelmeleri, çalışmalarını kolaj mantığıyla yapıp baskı teknikleriyle çoğaltmaları, grafik tasarımı ticari yönden geliştirmiştir. Tasarımcılar zaman zaman yazı karakterlerinin sınırlılığında, zaman zaman ise üzerinde çalıştıkları tasarımın gerekliliğinden harfleme çalışmaları ile özgün biçimler oluşturmuşlardır (Ersan ve Çeken, 2016, s.102).

Pop Art sanatçılarının yapıtlarında kullandıkları materyaller baskı teknikleri ile çoğaltılarak birer tüketim ürünü özeliği kazanmaktadır. Burada kullanılan basım ve çoğaltım teknikleri günümüzde grafik tasarım sanatçıları için özgün sanatsal çalışmaları için yoğunlukla başvurup kullandıkları tekniklerdir.

4. SONUÇ

Grafik tasarımın görsel dilinin gelişiminde Pop Art akımının ve kolaj tekniğinin etkisi azımsanmayacak derecede büyüktür. Pop Art akımının yarattığı özgürlük ortamı ile gelenekleri yok sayması, sanatı günlük kullanım malzemesi haline getirerek ticarileştirmesi, kolaj tekniğinin sanata yeni bir soluk getirmesi, günlük kullanılan nesnelerin sanat yapıtlarında da yer alması yönüyle geleneksel sanatı dışlayarak sanatın ticaret için yapıldığı felsefesine göre hareket edildiği söylenebilir. Bu ticari amaç grafik tasarım sanatının, tüketim toplumunun ihtiyaçlarına daha fazla cevap verebilmesi ve ticari kaygıların da etkisiyle basım tekniklerinin gelişmesi ve buna bağlı olarak görsel dilini de geliştirdiği görülmektedir.

Grafik tasarımın Pop Art ile yoğun birlikteliği seri üretimin, baskı tekniklerinin ve seri üretim materyallerinin çoğunlukla bir arada yer bulduğu bir sanat akımı olmasından kaynaklanmaktadır. Sanatçılar çalışmalarını kolaj mantığıyla yapıp çoğunlukla serigrafi tekniği ile çoğaltmışlar ve ayrıca litografi tekniğini de çalışmalarında kullanmışlardır. Bu iki tekniğin yoğun olarak kullanılmasının nedeni ise deneysel çalışmalara uygun olması, maliyetinin düşük olması ve seri üretim açısından daha etkin olmasıdır. Bundan dolayı sanatçılar, çeşitli özgün baskı atölyeleri açarak üniversitelerde de özgün baskıyı görünür bir sanat kolu olarak genele yaymak için çaba göstermişlerdir.

Pop Art sanatçıları sanayileşme ile oluşan popüler tüketim kültürünü benimseyerek eserler üretmişlerdir. Bununla birlikte II. Dünya Savaşı sonrası 1960'lı yıllarda sanayinin hızla gelişmesi ve tüketim toplumunun ortaya çıkmasıyla birlikte üretilen ürünlerin çeşitliliği artmış ve bu ürünlerin tanıtılmasının gerekliliği reklamcılığın (tanıtım grafiğinin) gelişmesini ve bu sebeple de grafik tasarımın ticari yönünün gelişmesini de sağlamıştır. Gelişen teknoloji ile ticarileşen sanat, sanatsal üretimin hedefini belirlemede etken konuma gelmiş ve böylece üretilen eserlerin daha fazla kitleye ulaşmasını sağlamıştır. Fakat sanatsal üretimde nitelikli sanat eserlerinin üretilmesi ve toplumun sanat ihtiyacının karşılanması adına grafik tasarım ve diğer bütün sanat alanları için önemli olan sanatın ticari yönüyle birlikte sanatsal boyutun da gelişmesidir. Bu dengenin kurulması nitelikli sanat eserlerinin üretimini ve eserlerin ticaretini olumlu yönde etkileyecektir.

Bu araştırmada; "Grafik tasarımın görsel dilinin gelişiminde Pop Art ve kolajın etkisi" konusu ele alınmıştır. Bu bağlamda araştırmanın günümüz grafik tasarımın görsel dilinin ve tekniklerinin gelişiminde Pop Art ve kolajın sanatsal yönüyle beraber ticari yönünün de etkisinin olduğu, Pop Art felsefesinin ve kolaj tekniğinin günümüzde de geçerlilikleri kabul edilen gören bazı kuram ve uygulamaların daha iyi anlaşılabilmesi adına literatüre katkı sağlayacağı varsayılmaktadır. Araştırmada varılan sonuca dayalı olarak ileri araştırmalara yönelik; Pop Art akımının ve kolajın günümüz grafik ürünlerindeki tipografik tasarımlara etkisi üzerine araştırmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

Antmen, A. (2012). *Sanatçılardan Yazılar ve Açıklamalarla 20. Yüzyıl Batı Sanatında Akımlar*, İstanbul: Sel Yayıncılık.

Aktan, G. (2018). Dada ve Pop Sanat Arasındaki Teknik ve Felsefi İlişki, *Asos Journal*, Sayı 86, s312-321.

Arıcan, B. (2012). *Grafik Tasarımın Sanata Etkileri*, İstanbul: Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi).

Bozkurt A. (2014). *Gerçekçilikten Yeni Gerçekçiliğe*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi).

Cançat, K. A. (2016). *Görsel Sanat Eğitiminde Yüzey Teknikleri ve Anlam Problematiği*, Sanat Eğitimi Dergisi, cilt 4, sayı 1, s.19-36.

Çeken, B., Ersan, M., & Tuğrul, D. (2018). Market Broşürlerinin Temel Tasarım İlkeleri Ve Renk Kullanımı Açısından İncelenmesi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı 31, s.121-137.

Erdem, Ö. (2017). *Grafik Tasarımcı Adaylarının Grafik Tasarımın Etik İlkelerine Yönelik Farkındalıklarının İncelenmesi*, Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi).

Ersan, M, ve Çeken, B. (2016). Harflemelerde Okunurluk Üzerine Bir İnceleme. Ulakbilge, cilt 4, sayı 7, s.99-113.

Gayret, T. (2017). 1950'ler Sonrasında Gelişim Gösteren Pop Sanat Natürmortları Üzerinden Bir Sanat Tarihi Okuması, Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, cilt 8, sayı 01, s64-82.

Gençaydın, Z. (1984, Haziran). Pop Sanat - Gençliğin Sanatı ve Kültürü, Boyut Dergisi, cilt3, sayı4, s.11-16

Germaner, S. (1997). *1960 Sonrası Sanat Akımlar, Eğilimler, Gruplar, Sanatçılar*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Hodge, S. (2013). *Gerçekten Bilmeniz Gereken 50 Sanat Fikri*, (ed. Mustafa Çevikdoğan, çev. Emre Gözgül), İstanbul, Domingo Yayınevi.

Işık, A. (2016). Çağdaş Grafik Tasarım ve Reklamcılıkta Andy Warhol Etkisi, Sanat ve Tasarım Dergisi, sayı 18, s97-110.

Kaygusuz, B. (2007). *Pop Sanatın Günümüz Basılı Reklamları ve Öğrenci Tasarımlarına Etkisi*, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi).

Kazaklı, A. (2012). *Kolaj Tekniğinin Takı Ve Mücevher Sanatına Uygulanması*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi).

Keskin, İ. (2011). *Baskiresimde Renkli Litografinin Plastik Etki Bakımından Ayrıcalığı*, Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmış Sanatta Yeterlik Tezi).

Kıran, H. (2016). Çağdaş Baskı Resim Sanatına Genel Bir Bakış, Anadolu Üniversitesi, Sanat Tasarım Dergisi, cilt 6, sayı 1, s54-77.

Korkmaz, İ. (2017). *Baskiresim Ve Pop Sanat, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi*, Güzel Sanatlar Enstitüsü (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi).

Öztütüncü, S. (2017). Sanat Ve Donanım Malzemesi Olarak Kolaj Örneği, Ulakbilge, cilt 5, sayı 10, s341-352.

Soğuksu, N. (2015). *Pop Art'ın Grafik Tasarım Üzerindeki Etkisi*, İzmir: İstanbul Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi).

Yavaşca, Ş. (2017). *1960-1980 Yılları Arası Amerika'da Grafik Bir Dil Olarak Kolaj*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Grafik Anasanat Dalı, (Yüksek Lisans Tezi).

Yüret, Z. (2013). *Yaşamdaki Nesnelerin Sanat Eserine Dönüştürülmesi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi).

SANAL KAYNAKÇA

Organ, M. (.12.01. 2018). Bir psychedelic klasik. <http://ritesofspring1967.blogspot.com>. Erişim: 01.12.2018.

Schenker, M. (13.11.2018). Design Trend Report: Pop Art Design. <https://creativemarket.com/blog/design-trend-report-pop-art-design>, Erişim:04.08.2019.

GÖRSEL KAYNAKÇA

Görsel 1: Robert Rauschenberg Kanyon,1959, Combine (birleşik resim).

URL: <https://www.moma.org/collection/works/165011>

Görsel 2: Richard Hamilton “Bugün evlerimizi böylesine farklı ve çekici kılan nedir?”, Kolaj, 1956, Özel Koleksiyon.

URL: <https://tr.pinterest.com/pin/320811173447228785>, Erişim, 11.11.2018.

Görsel 3: Andy Warhol, “Marilynler”, Tuval üzerine ipek baskı (serigrafi) ve akrilik.

URL: <http://www.nkfu.com/andy-warhol-kimdir/> Erişim, 22.11.2018.

Görsel 4: Roy Lichtenstein, Tuval üzerine yağlı boya 1965, (Ludwig, Köln, Almanya Müzesi).

URL: <https://www.wikiart.org/en/roy-lichtenstein/m-maybe-1965>, Erişim, 22.11.2018.

Görsel 5: Robert İndiana , 1962 Tuval üzeri yağlıboya, Serigrafi baskı tekniğiyle.

URL: <http://robertindiana.com/works/decade-autoportrait-1962/>, Erişim, 20.11.2018.

Görsel 6: Tom Wesselmann, Tuval üzerine yağlı boya ve kolaj tekniği 2 bölüme ayırmıştır.

URL: <https://gagosian.com/exhibitions/2018/tom-wesselmann-wesselmann-1963-1983/>, Erişim 15.11.2018.

Görsel 7: (soldaki) Robert Rauschenberg, Booster, 1967, kolaj çalışması, serigrafi baskı tekniği.

URL: <https://www.moma.org/collection/works/78248/> Erişim, 10.11.2018.

Görsel 8: (sağdaki) Robert Rauschenberg, Stop, 149 x 103 cm.1963, Tuval Üzerine Serigrafi ve Yağlıboya

URL: [www.google.com.tr/search?q=Robert+Rauschenberg,+Love+ Zone](http://www.google.com.tr/search?q=Robert+Rauschenberg,+Love+Zone), Erişim, 03.12.2018.

Görsel 9: Robert. Rauschenberg, Stoned Moon Series: Sky Garden, (Taşlı Ay Serisi'nden), 1969, renkli litografi ve serigrafi baskı.

URL: [www.google.com.tr/search?q=Robert+Rauschenberg,+Love+ Zone](http://www.google.com.tr/search?q=Robert+Rauschenberg,+Love+Zone), Erişim, 03.12.2018.

Görsel 10: Wolf Wostel, Bayan Amerika, 200x120cm, Kolaj: Fotoğraf, Serigrafi, Museum Ludwig, Cologne, 1968.

URL : <https://tr.pinterest.com/pin/504895808203958379/>. Erişim, 23.11.2018.

Görsel 11: Victor Moscoso, Baharın Ritimleri / TheCloud , Neon Rose dizisi # 11, 3 renkli fotolitograf poster, 1 Nisan 1967.

URL: <https://www.google.com.tr/search>, Erişim, 18.11.2018.

Görsel 12: Victor Mascoso, neon serilerinden bazı örnekler.

URL: <https://www.google.com.tr/search>, 201%20htm. Erişim, 18.11.2018.

Görsel 13: Martin Sharp , Max 'Birdman' Ernst Big O Poster, kolaj, folyo 1967

URL: <http://ritesofspring1967.blogspot.com/2014/02/rites-of-spring-is-poster-by-renowned.html>. Erişim.14.11.2018.

Görsel 14: Mimi Rotella, Coca Cola, 1961 1962, kolaj, poster afiş örneği.

URL: <http://www.italianways.com/advertisement-posters-by-mimmo-rotella/>, Erişim, 20.11.2018.

Görsel 15: Bonnie Maclean'in efsanevi rock ve R&B şovlarının mekanı Fillmore Auditorium için tasarladığı konser afişi 1967.

URL: www.google.com.tr/search?q=pop+sanatta+1960+ların+tipografik+afişleri, Erişim, 19.11.2018.

Görsel 16: Jasper Johns , 1960 -1963, litografi

URL: http://tr.wikipedia.org/wiki/Antony_T%C3%A0pies, Erişim, 03.12.2018.